

Jelen tananyag a Szegedi
Tudományegyetemen készült az Európai
Unió támogatásával. Projekt azonosító:
EFOP-3.4.3-16-2016-00014

PRAGMATIZMUS

Dr. habil. Krémer Sándor

II. TÉMA (OL-5): CHARLES SANDERS PEIRCE (1839-1914) A TUDOMÁNYOK RENDSZERÉRŐL

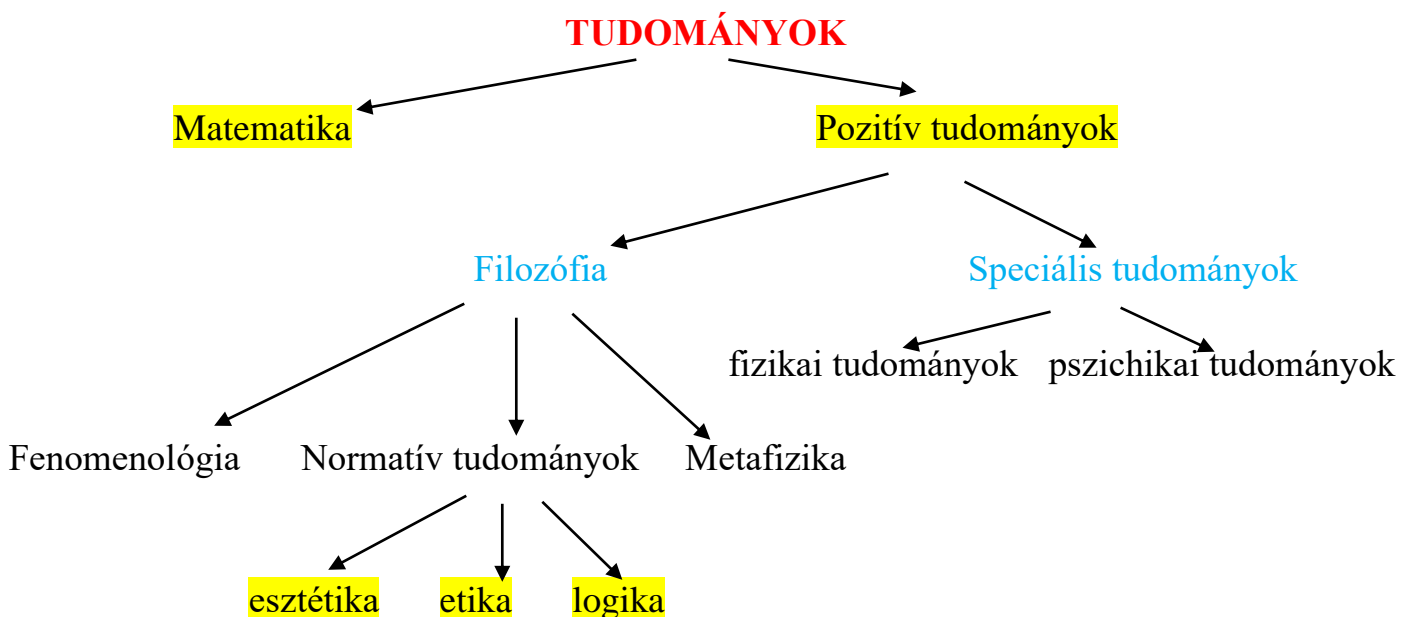
Peirce valószínűleg a leginkább a pragmatizmus alapítójaként és szemiotikájáról ismert. A pragmatizmus ugyan előbb kibontakozott, mint szemiotikája, késői korszakában mégis a szemiotikán belül értelmezte a pragmatizmust. **Sőt, megkülönböztetendő James és Dewey pragmatizmusától, a saját felfogását „pragmaticimus”-ként emlegette idős korában.**

Peirce pragmatizmusának lényege a méltán ünnepeelt pragmatikus maximájából következik. **E pragmatikus maxima szerint egy fogalom jelentése azonos a fogalom tárgyából fakadó, általunk felfogott gyakorlati következmények összességével.** Vagyis e hatásokról alkotott fogalmunk teljes egészében kimeríti a tárgyra vonatkozó fogalmunkat. A fogalom ilyen meghatározása Peirce Descartes-kritikájából ered, mivel elutasítja Descartes belső intuíción alapított igazságfelfogását: attól még nem lesz igaz egy összefüggés, hogy „határozottan és világosan” jelen van a figyelő elme előtt. Sokkal inkább attól lesz igaz egy fogalom, hogy a közösségi gyakorlatban sikeresnek bizonyul.

A pragmatizmus más sajátosságaival összekapcsolva új igazságfelfogását, **Peirce elutasítja a tudománynak, mint rendszerezett tudásnak a tradicionális fogalmát, és amellet érvel, hogy a tudomány lényege valójában a tudásnak elkötelezett, egész életen át tartó keresése.** Az ész első elve ezért Peirce szerint az, hogy a tanuláshoz elsősorban a tanulás

vágyával kell bírunk. Ebből adódik híres következtetése: „**Ne gátold a tudományos kutatást!**”

Peirce nem csupán meglehetősen nagy számú tudományos kérdéssel foglalkozott érdemben, hanem sok figyelmet szentelt a **tudományok osztályozásának** is. Ezt az osztályozást figyelembe vesszük most is, amikor Peirce-nek a filozófia különböző területein történt munkálkodását tekintjük át. Peirce az alábbiak szerint osztályozta a tudományokat:

Peirce leginkább a logika iránt érdeklődött, vagyis azon tudomány iránt, amely helyes gondolkodás és érvelés szabályairól szól, amikor az igaz válaszokat keressük. Számos új logikai összefüggést dolgozott ki, és komoly befolyással volt a 20. századi matematikai logikára, mégpedig alapvetően Ernst Schröder *Vorlesungen über die Algebra der Logik* (1890-95) c. művén keresztül. Rajta kívül még Thoralf Skolem és Giuseppe Peano alapozták predikátum kalkulus fogalmukat a viszonyok Peirce által kidolgozott általános algebrájára az 1880-as évek első felében. Fregével ellentétben, de Boole-lal összhangban, Peirce az emberi érvelést elemző kalkulusként értette a logikát, nem pedig olyan eszköznek, amellyel a természetes nyelvet írjuk le.

A pozitív tudományok a pozitív tényekkel foglalkoznak, vagyis olyan tényekkel, amelyekhez kizárólag érveléssel nem juthatunk el, hanem szükség van a tapasztalásra is. A pozitív tudományok két alosztálya a filozófia és a speciális tudományok. A filozófián belül elsőként említi Peirce a fenomenológiát, avagy *phaneroscopyt*, ahogy ő nevezte.

Peirce felosztása szerint a normatív tudományok sajátos célokkal összefüggésben tanulmányozzák a fenoméneket. Tradicionálisan ilyen célok voltak a szépség, a jóság és az igazság, amelyek vizsgálata azután az esztétika, az etika és a logika tudományát

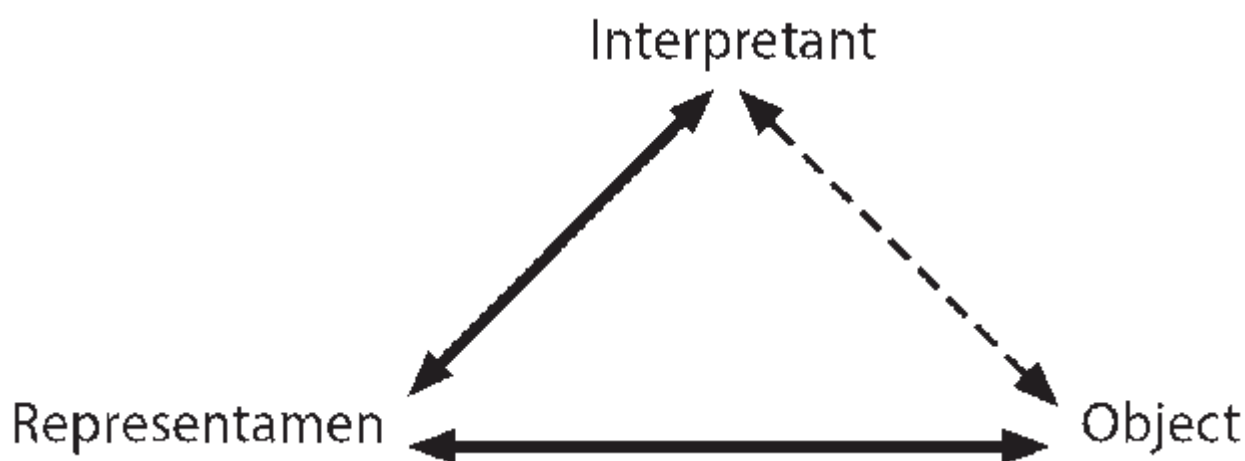
eredményezték. Peirce felfogásában a logika az etika függvénye. Ahogy ugyanis azt etika célja, hogy megmondja nekünk, hogyan kell a jót cselekednünk, úgy a logika célja azt megfogalmazni, hogyan érveljünk, ha az igazsághoz akarunk eljutni, ám **az igazság a jó egyik fajtája**. Peirce hevesen **kritizálta azokat, akik a logikát a pszichológia részeként fogták fel** (vagyis a pszichologizmus-antipszichologizmus vitában az utóbbi pártján állt), **vagy úgy vélték, hogy metafizikailag kell megalapozni.**

Peirce **háromféle alapvető érvelési eljárást** különböztetett meg: az **abdukciót**, a **dedukciót**, és az **indukciót**. Az abdukció esetében látszólag összefüggéstelen premisszákat helyettesítünk egyetlen olyan proposícióval, amely összekapcsolja és megmagyarázza előbbieket. Ez a hipotézis.

Ezen hármas felosztás alapján, Peirce **a tudományos kutatás dinamikáját** a következőképpen határozta meg:

- az **abdukcióval** kezdjük, azaz hipotézisek kialakításával, valamelyik hipotézis kiválasztásával és elfogadásával;
- ezután a **dedukció** eljárásával előzetes állításokat vezetünk le a hipotézisből;
- végül, az előzetes állításokat teszteljük az indukció segítségével, ami a hipotézis igazolásához, elutasításához, vagy módosításához vezet.

Peirce egyike volt a szemiotika megalapítóinak, vagyis a jelek doktrínájának, azon tudománynak, amelynek célja, hogy a reprezentáció és az interpretáció általános elméletét hozza létre. A szemiotika szándéka szerint csupán formális elmélet, és azt vizsgálja, ami a jelek viszonyai alapján önmagában igaz lenne. Ferdinand Saussure bináris szemiológiájával ellentétben, Peirce szemiotikája triadikus, mely egy végtelen jel-akció folyamat működésében, a *szemiózisban* nyilvánul meg:

Peirce logikájában az egyik legfontosabb maxima a híres pragmatikus maxima. Ahogy fentebb említettem, a **pragmatikus maxima** azt állítja, hogy **egy fogalom jelentése azonos a fogalom tárgyából fakadó, általunk felfogott gyakorlati következmények összességével**. Peircenél ezek a gyakorlati következmények azonosak azokkal a tapasztalati hatásokkal, amelyek befolyásolhatják jövőbeni racionális vagy szándékos magatartásunkat. **Ez az összefüggés közvetlen kapcsolatot teremt a pragmatikus maxima és az önkontroll között, és ily módon e maxima normatívvá válik**. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy a realista Peirce számára nem az individuális cselekvési aktus, vagy a tapasztalati hatás az, ami igazán számít, hanem azok a **habitusok**, amelyeket előbbiek generálnak.

A filozófia harmadik nagy ága, a **metafizika**. A **metafizika tanulmányozza Peirce szerint a valóság és valóságos tárgyak legáltalánosabb tulajdonságait, hogy olyan világnézetet alkothassunk**, amely „térképként” útbaigazítással szolgálhat a speciális tudományok számára.

Ha azonban most visszatérünk a pragmatikus maximához, és azt az igazság fogalmára alkalmazzuk, akkor viszont az igazság új felfogásához jutunk, amit az igazság pragmatista felfogásának is szoktak nevezni. E felfogás szerint, általánosan szólva, valami akkor igaz, ha hosszú távon a kutatók közössége azt igaznak fogadja el. **Ezt az igazságfelfogást vizsgáljuk meg közelebbről e téma harmadik olvasóleckéjében**.

További olvasmányok:

- Apel, Karl Otto, *Charles S. Peirce: From Pragmatism to Pragmaticism*. (Amherst, Mass., 1981.
- Waal, Cordelis de, *Peirce*. London – New York: Bloomsbury, 2013.
- Anderson, Douglas, *Strands of System: The Philosophy of Charles Peirce*. West Lafayette, Ind., 1995.

Ellenőrző kérdések:

1. A tudományok milyen osztályozását adta Peirce?
2. Mi a pragmatikus maxima jelentése Peircenél?